

LNV Consumentenplatform
Voedsel versus Energie, een dilemma?
Opinie-onderzoek en impressie

9 maart 2007

LNV Consumentenplatform

Voedsel versus Energie, een dilemma?

Bevat informatie over duurzame energie, voedsel en overheidsbeleid.

Den Haag, 28 februari 2007

Inhoud	Pagina
Hoofdstuk 3 Opinieonderzoek	3
• Huidige bijdragen aan het klimaat	3
• Maatregelen in de eigen invloedssfeer	3
• Kennis over biobrandstof	4
• Klimaatverandering	5
• Milieubewust	5
• Gevolgen biobrandstof	6
• Gevolgen op persoonlijk niveau	7
• Houding ten opzichte van biobrandstof	7
• Observaties	8
Impressie Consumentenpanels	9
• Inleiding	9
• Wat vinden consumenten van de omschakeling naar fossiele brandstoffen	9
• De consequenties van biobrandstoffen	11
• De eigen verantwoordelijkheid van burgers	11
• Dilemma vlees of auto	12
• Dilemma Veluwe of Braziliaans regenwoud	12
• De eigen bijdrage van de Consument	12
• Stimuleringsmaatregelen van de overheid	13
• Alternatieven voor biobrandstoffen	13
• Observaties	14
Colofon	15

Opinieonderzoek

In februari 2007 onderzocht Schuttelaar & Partners in opdracht van het ministerie van LNV op welke manier consumenten bereid zijn om bij te dragen aan een gezonder milieu en in het bijzonder naar de bereidheid om biobrandstoffen te gebruiken. In totaal zijn 516 consumenten ondervraagd. Het onderzoek bestond uit drie delen. In het eerste deel werd de consument bevraagd over de maatregelen die hij of zij zelf al heeft genomen of overweegt te nemen om bij te dragen aan een beter milieu. In het tweede deel van het onderzoek zijn vragen opgenomen die de kennis van de consument toetsen over biobrandstoffen. In het derde deel kreeg de consument vragen voorgelegd over de gevolgen van de introductie van biobrandstoffen en konden ze aangeven of deze gevolgen aanvaardbaar of onaanvaardbaar zijn. Geleidelijk kreeg de respondent meer kennis over biobrandstoffen. Aan het eind van de enquête gaf de respondent zijn of haar mening over biobrandstoffen.

Huidige bijdrage aan een beter klimaat

Er zijn verschillende indicatoren die bepalen in welke mate de consument milieubewust leeft en handelt. In dit onderzoek is een klein aantal van deze indicatoren getoetst. Zo is gevraagd naar 'duurzaamheidsmaatregelen die men wel of niet in de eigen woning heeft toegepast, of men wel of niet milieubewust inkoopt en wat de vervoerskeuze is bij een afstand van minder dan 5 km. Daarnaast is gevraagd naar maatregelen in kader van de klimaatverandering op het gebied van voeding en vrije tijd.

Maatregelen in de eigen invloedssfeer

Er zijn diverse duurzaamheidsmaatregelen die consumenten zelf kunnen nemen. Deze zijn voorgelegd met het verzoek aan te geven of de genoemde maatregel reeds genomen is, dan wel in de toekomst genomen gaat worden of voornamelijk niet genomen wordt. Het gaat om de volgende maatregelen:

- gebruik van spaarlampen
- hebben van een hoog rendement-CV ketel
- beperken gebruik van (kunst)licht
- gebruik van groene stroom
- milieubewust inkopen
- vervoerskeuze.

Spaarlampen

Bijna 80% geeft aan thuis gebruik te maken van spaarlampen, 12% heeft nog geen spaarlampen, maar overweegt deze wel in de nabije toekomst aan te schaffen. 7% wil geen spaarlampen thuis en 1% weet het niet.

Hoog rendement CV-ketel

Bij 69% staat reeds een hoog rendement CV-ketel en 6% geeft aan dat een volgende ketel een HR-variant wordt. Ruim een op de 10 geeft aan géén hoog rendement CV-ketel te willen aanschaffen en 11% weet het nog niet.

Beperking (kunst)licht

95% beperkt het gebruik van kunstlicht zo veel mogelijk. Men laat geen lampen branden in ruimtes die niet gebruikt worden of wanneer er genoeg daglicht is. 2% doet het nog niet, maar is wel bereid om in de toekomst zuinig met kunstlicht om te gaan. 3% ziet niets in deze maatregel.

Groene Stroom

Ruim 30% heeft 'groene' stroom en nog eens 5% is bereid om over te stappen naar deze milieuvriendelijke variant. 53% is niet bereid om over te stappen en 11% heeft nog geen keuze gemaakt of weet niet of er thuis al gebruik wordt gemaakt van groene stroom.

Milieubewust inkopen

Sinds enkele jaren zijn er keurmerken op de markt voor producten die minder belastend voor het milieu zijn. 53% geeft aan meestal te kiezen voor een product dat milieuvriendelijk geproduceerd is. 14% wil dat voor in de toekomst wel overwegen en 29% wil dit niet. 4% weet het nog niet.

Vervoerskeuze

Een andere ingang om milieuedrag te inventariseren is de vervoerskeuze. Zeven van de tien personen zeggen korte afstanden van minder dan 5 km lopend of met de fiets af te leggen. 3% wil dit eventueel in de toekomst wel gaan doen. Ruim een kwart is vooralsnog niet bereid deze maatregel te nemen. *Voeding en vrije tijd*

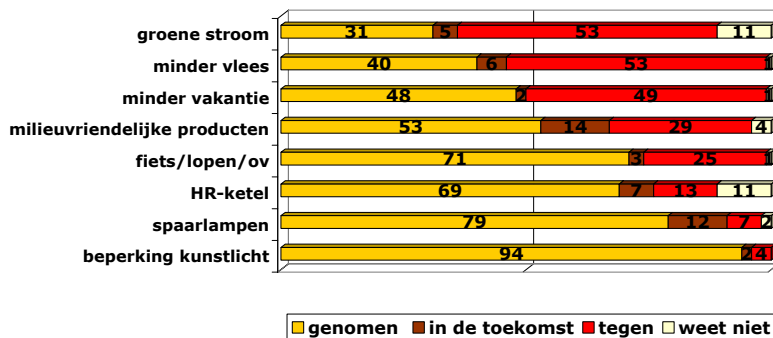
Meer dan de helft (54%) is niet bereid minder vlees eten, ook al zou deze maatregel een positief effect hebben op de klimaatverandering. Vier van de tien geeft aan de laatste tijd minder vlees te eten en 6% wil dat eventueel gaan doen.

Iets minder dan de helft (49%) wil niet minder vaak en minder ver op vakantie. 48% heeft dit overigens wel al doorgevoerd en 2% is eventueel bereid het door te voeren. 1% heeft nog geen keuze gemaakt.

Maatregelen naar populariteit

De meeste personen springen zuinig met kunstlicht om, en maken daarnaast ook gebruik van spaarlampen. De HR-ketel staat bij 70% van de ondervraagden. Bijna driekwart geeft aan bij korte afstanden de auto te laten staan.

Minder populaire maatregelen zijn de aanschaf van milieuvriendelijke producten, beperkingen op de vakanties (minder ver en/of minder vaak), aanpassing van eetgewoontes (minder vlees) en de aanschaf van groene stroom. Mogelijk is de onbekendheid van de relatief nieuwe maatregel 'groene stroom' de oorzaak is van het kleine percentage (31%) dat de maatregel wél al heeft doorgevoerd.

Figuur 1. Maatregelen naar populariteit.

Maatregelen naar regio's

Over het algemeen geldt dat naarmate de stedelijkheid van de woonomgeving toeneemt, het milieubewuste gedrag vermindert. Een uitzondering hierop vormt het gebruik van de auto. In de grote steden kiest men voor de korte afstanden vaker de fiets, openbaar vervoer of gaat te voet (76% in het westen), dan op de minder verstedelijkte gebieden (61% in het noorden).

Het oosten en het zuiden 'scoren' op de getoetste indicatoren het méést milieubewust. Qua opleidingsniveau zijn er nauwelijks tot geen verschillen op het totaal van de indicatoren.

Kennis over biobrandstoffen

De respondenten is gevraagd naar hun kennis van het begrip biobrandstof. Hun toelichting op begrip is getoetst aan de voor dit onderzoek opgestelde omschrijving van biobrandstoffen:

Onder biobrandstoffen worden alle brandstoffen voor elektriciteit, warmte en transportmiddelen verstaan die van biologische oorsprong zijn.

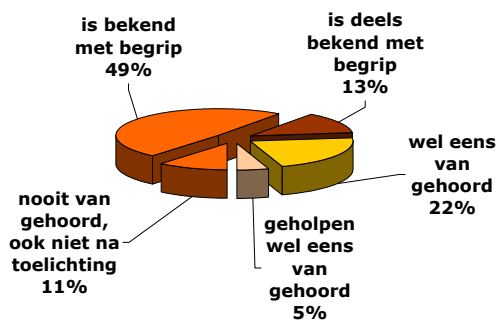
Op basis van de gegeven antwoorden zijn de respondenten onder te verdelen in 5 groepen, zie ook figuur 2:

- De grootste groep (49%) is bekend met het begrip biobrandstoffen. Men noemt daarnaast ten minste één toepassing van biobrandstof, te weten elektriciteit, warmte of transport.

- De tweede groep (13%) noemt verschillende plantaardige (hierbij wordt vaak kool- of lijnzaadolie genoemd) grondstoffen van de biobrandstof. Men noemt echter géén grondstoffen én een mogelijke toepassing gelijktijdig.
- De derde groep (22%) heeft wel eens gehoord van biobrandstof, maar weet niet wat het is.
- De vierde groep (16%) heeft er nog nooit van gehoord. Deze krijgt nog een toelichting op het begrip. Na deze toelichting geeft 5% aan toch eerder van biobrandstoffen te hebben gehoord. De groep die nog nooit van biobrandstoffen heeft gehoord, ook niet na een mondelinge toelichting, komt hiermee op 11%.

Er is een duidelijk verband tussen de hoogte van de opleiding en de parate kennis van het begrip biobrandstoffen. Naar mate men hoger is opgeleid, heeft men meer kennis van het begrip. Van de hoger opgeleiden is 62% bekend met het begrip, van de midden-opgeleiden 50% en van de lager-opgeleiden is 39% volledig bekend met het begrip.

Figuur 2 Kennis over biobrandstoffen

Klimaatverandering

Over de oorzaak van de klimaatverandering is men eensgezind. 71% wijst de mens aan als belangrijkste oorzaak. 14% denkt dat de natuur de belangrijkste oorzaak is. Van de respondenten twijfelt 6%. Zij vermoeden dat er geen sprake is van klimaatverandering.

Op de vraag hoe we om moeten gaan met het dreigende opraken van fossiele brandstoffen wil 79% op zoek naar alternatieve energiebronnen (zoals groene energie en/of kernenergie). 5% van de respondenten stelt dat de bronnen voor aardgas en aardolie nog lang niet op zijn.

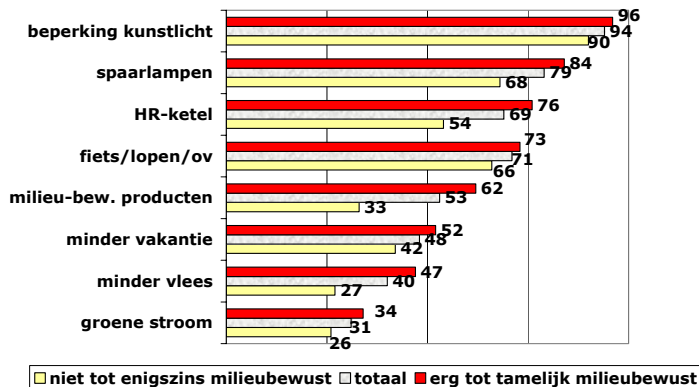
Tabel 1 Kennis klimaatverandering naar opleidingsniveau

Redenen	totaal	hoog	midden	laag
menselijk handelen	71	76	73	66
natuurlijke oorzaak	14	12	16	13
onzeker of er wel een verandering is	6	8	4	7
er is geen klimaatsverandering	1	1	0	1
weet niet	8	3	7	13
totaal	100	100	100	100
aantal respondenten	516	133	195	188

Milieubewust

Tweederde beschouwt zichzelf als tamelijk tot erg milieubewust. Ruim een kwart is enigszins milieubewust en 7% is absoluut niet milieubewust. De 'milieubewusten' (tamelijk tot erg milieubewust) geven niet alleen aan milieubewust te zijn, maar geven ook aan er naar te handelen. Op alle in de eigen invloedssfeer leggende besproken milieu-indicatoren 'scoren' de milieubewusten hoger dan het gemiddelde en ook hoger dan de minder milieubewusten.

Figuur 3 Milieubewuste houding versus milieubewust handelen

Gevolgen van biobrandstoffen

Aan de consumenten is een aantal mogelijke negatieve gevolgen op nationaal en internationaal niveau van de introductie van biobrandstoffen voorgelegd. Een aantal gevolgen is voor de meerheid onaanvaardbaar, andere zijn enigszins aanvaardbaar, zie figuur 4.

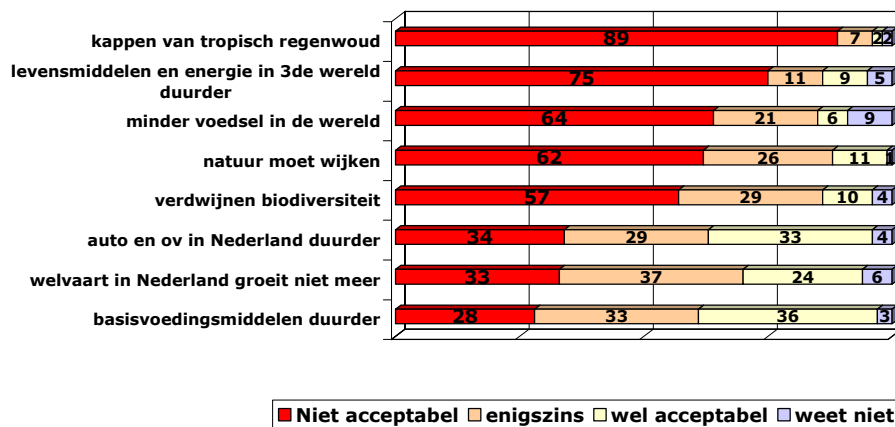
Onaanvaardbare gevolgen (>50% vindt gevolg onaanvaardbaar)

- Het meest onaanvaardbaar is het kappen van het tropische regenwoud voor de biobrandstoffen. 89% vindt dit onaanvaardbaar.
- Driekwart vindt het onaanvaardbaar wanneer levensmiddelen en energie in de Derde Wereld duurder worden.
- Bijna tweederde vindt het onaanvaardbaar als door biobrandstoffen er minder voedsel in de wereld is.
- Een bijna even grote groep (62%) wil niet dat er natuur in Nederland moet wijken. Het feit dat door biobrandstof de verscheidenheid aan plantengroei in gevaar komt, is voor 57% onaanvaardbaar.

Enigszins aanvaardbare gevolgen (<35% vindt gevolg onaanvaardbaar)

- Bij een aantal genoemde consequenties van biobrandstoffen is men zeer verdeeld. Zo vindt 36% het aanvaardbaar dat basisvoedingsmiddelen, zoals brood, groente en vlees duurder worden. 33% vindt dit enigszins aanvaardbaar en 28% vindt het onaanvaardbaar.
- Een vergelijkbare verdeling is er bij het duurder worden van het openbaar vervoer in Nederland. 33% vindt dit aanvaardbaar, 29% enigszins en 34% niet.
- Dat de welvaart in Nederland niet meer zou groeien is voor een kwart aanvaardbaar. 37% vindt dit enigszins aanvaardbaar en 33% niet.

Figuur 4 De aanvaardbaarheid van de gevolgen

Gevolgen op persoonlijk niveau

Meer betalen voor voeding

Ruim driekwart (78%) is bereid om meer te betalen voor basisvoedingsmiddelen zoals brood, groente en vlees als dat een bijdrage levert aan het stoppen van de klimaatverandering. De hoger opgeleiden zijn het meest bereid bij te betalen (82%), de lager opgeleiden het minst (73%).

Meer betalen voor schone brandstof en energie

74% is bereid meer te betalen voor schone brandstof en schone energie. Ook hier zijn de hoger opgeleiden het meest bereid bij te betalen (79%) en de lager opgeleiden het minst (66%).

Houding ten opzichte van biobrandstoffen

Aan het begin van de enquête blijkt de respondent positief over biobrandstoffen. 94% vindt het belangrijk dat biobrandstoffen als alternatief van fossiele brandstoffen worden ontwikkeld. 4% vindt het niet zo belangrijk en minder dan een half procent van de respondenten vindt het helemaal niet belangrijk. In een andere vorm wordt aan het eind van de enquête de respondenten nog een keer gevraagd wat ze van biobrandstoffen vinden. Bij de beantwoording op deze vraag zijn de respondenten ook bewust van de mogelijke negatieve gevolgen. 60% van de respondenten noemt zichzelf een voorstander van biobrandstoffen en 7% een tegenstander van biobrandstoffen. 27% van de respondenten twijfelt. Dit is een opvallende verschuiving ten opzichte van het begin van de enquête.

De twijfel is het grootst onder de hoger opgeleiden. 31% geeft aan nog te twijfelen, terwijl bij de midden-opgeleiden dat 28% is en bij de lager opgeleiden 22%. Hoewel de 'milieubewusten' significant vaker een voorstander zijn van biobrandstoffen dan de 'minder milieubewusten', twijfelen zij ook. Respectievelijk 25% en 30% twijfelt over de invoering.

	<i>totaal</i>	<i>hoog opgeleid en</i>	<i>midden opgeleid en</i>	<i>laag opgeleid en</i>	<i>milieu- bewuste n</i>	<i>minder milieu- bewuste n</i>
voorstanders	60	62	61	59	64	54
tegenstanders	7	5	6	9	6	8
twijfelaars	27	31	28	22	25	30
weet niet	6	2	5	10	5	8
totaal	100	100	100	100	100	100
aantal respondenten	516	133	195	188	341	175

Tabel 2 Voorstanders vs. tegenstanders biobrandstoffen in %

Observaties

- Het verschil in opleidingsniveau maakt nauwelijks uit bij de beantwoording op de vragen. Alleen bij de vraag naar de oorzaak van klimaatverandering is een duidelijk verschil merkbaar, waarbij hoger opgeleiden in hogere mate de mens aanwijzen als oorzaak dan lager opgeleiden. En hoger opgeleiden twijfelen meer over biobrandstoffen.
- Bewoners uit het oosten en het zuiden van Nederland scoren op duurzaam gedrag hoger dan andere bewoners uit andere delen van het land.
- Respondenten die van zichzelf zeggen dat ze milieubewust zijn, handelen ook milieubewuster dan de respondenten die het niet van zichzelf zeggen.
- In eerste instantie zien consumenten de voordelen van biobrandstoffen, als ze naast de voordelen ook de nadelen betrekken bij hun houding ten opzichte van biobrandstoffen is nog steeds de meerderheid positief, een significant deel van de respondenten geeft aan te twijfelen.
- Respondenten maken zich zorgen over mondiale issues zoals de honger in de wereld en de ontwikkeling van de natuur in de wereld. Negatieve consequenties van de introductie van biobrandstoffen op deze issues zijn voor de meerderheid van de consumenten onaanvaardbaar. Maar men is in zekere mate wel bereid om zelf met name financiële gevolgen te dragen van de introductie van biobrandstoffen.

Verantwoording

Het onderzoek van Schuttelaar & Partners is uitgevoerd door Stratus Marktonderzoek door middel van telefonische ondervraging van 516 personen van 18 jaar of ouder in Nederland. De samenstelling van de gerealiseerde steekproef is achteraf op de variabelen geslacht, leeftijd en opleiding vergeleken met de opbouw van de populatie. De resultaten van dit onderzoek zijn als representatief te beschouwen voor de populatie van de personen van 18 jaar en ouder in Nederland.

Impressie consumentenpanels

Inleiding

In opdracht van het Ministerie van LNV heeft Schuttelaar & Partners drie panelbijeenkomsten georganiseerd. Bij deze bijeenkomsten is het onderwerp bio-energie besproken. Consumenten bespraken de mogelijke gevolgen van de geleidelijke omschakeling van fossiele brandstoffen naar biobrandstoffen en de consequenties daarvan voor hun eigen keuzes. Onderzocht is in hoeverre consumenten bereid zijn om bepaalde gevolgen te accepteren.

Deelnemers

Voor de bijeenkomsten zijn drie verschillende groepen consumenten geselecteerd. Bij elke bijeenkomst waren er steeds vertegenwoordigers van twee groepen aanwezig. Deze drie groepen waren:

- De conformistische, statusgevoelige, kostenbewuste burgerij die het evenwicht zoekt tussen traditie en moderne waarden als consumeren en genieten.
- Maatschappijkritische idealisten, die in woord en daad bereid zijn om in te leveren op hun luxe om daarmee een bijdrage te leveren aan het oplossen van problemen in de wereld.
- De impulsieve consument die in de eerste plaats streeft naar een onbezorgd, plezierig en comfortabel leven, zij streven naar luxe (ook bij lagere inkomens).

Elke groep bestond uit mensen met verschillende achtergronden. Er is op leeftijd, opleidingsniveau, inkomenscategorie en herkomst gedifferentieerd. Eén bijeenkomst vond plaats in Den Bosch, twee bijeenkomsten in Amsterdam, zodat er ook een differentiatie was tussen inwoners van de randstad en de provincie. Bij de uitnodiging van de panels is verteld dat het panel over energie gaat.

Stramien bijeenkomsten

Het programma van de bijeenkomsten kende een vast stramien. Er werd vooral gevraagd naar opinies. Tijdens de bijeenkomst kregen de deelnemers steeds meer informatie.

Onderwerpen die aan de orde kwamen:

- Wat vinden consumenten van de omschakeling van fossiele brandstoffen naar biobrandstoffen?
- De consequenties van deze omschakeling. En de mate waarin dit soort consequenties positief dan wel negatief zijn.
- De keuzes die consumenten zelf bereid zijn om te maken.
- De maatregelen die de overheid zou kunnen nemen om het consumptiegedrag te beïnvloeden.
- Alternatieven voor biobrandstoffen.

Deze impressie gaat uit van meningen en percepties van panelleden. Opmerkingen van panelleden berusten niet altijd op juiste kennis en feiten.

Wat vinden consumenten van de omschakeling van fossiele brandstoffen naar biobrandstoffen?

Aan het begin van de bijeenkomst werd gevraagd wat de deelnemers van maatregelen zoals het bijmengen van biobrandstoffen bij gewone benzine vinden.

Daarna kregen zij een fictief krantenartikel. In dat krantenartikel stonden de belangrijkste argumenten voor en de belangrijkste bezwaren tegen eerste generatie biobrandstoffen. Direct na het lezen kregen de deelnemers dezelfde vraag nog een keer voorgelegd.

Mensen maken zich zorgen over het milieu, veel meer dan over het opraken van fossiele brandstoffen. Veel mensen zijn bezorgd over de zeespiegelstijging. De film van Al Gore wordt

verschillende malen genoemd.

“Ik ben oma van drie kleinkinderen en voor hen maak ik me zorgen.”

Opkomende economieën zoals India en China zullen de milieuproblemen alleen maar doen versterken. Veel mensen staan positief tegenover biobrandstoffen als maatregel om de slechte gevolgen te beperken. Toch is men niet bijzonder enthousiast. In alle groepen kwamen deelnemers met negatieve argumenten. De argumenten die met name genoemd zijn:

- Ethisch bezwaar dat er voedsel wordt verbrand, terwijl er nog honger is in de wereld.
- Concurrentie landbouwgrond voor energie en voor voedsel.
- Prijsstijging voedsel door toenemende vraag naar landbouwproducten ten behoeve van de productie van biobrandstoffen (en daarbij werd steeds verwezen naar de tortilla-discussie in Mexico).
- Het kappen van oerwoud in Brazilië.

De meeste deelnemers zijn opvallend goed geïnformeerd. Het onderwerp komt de laatste tijd in verschillende media regelmatig aan de orde. Klaarblijkelijk voelen veel mensen zich door de discussie aangesproken. De deelnemers lezen berichten hierover in de krant goed. De voordelen van biobrandstoffen worden direct genoemd. Maar ook de kanttekeningen komen snel op tafel en vaak al voordat het fictieve artikel wordt gepresenteerd.

“Je hebt het over het verbranden van voedingsstoffen, terwijl mensen in de derde wereld te weinig te eten hebben. De klimaatverandering is een luxe probleem.”

Naast deze bezwaren komen enkele deelnemers al met andersoortige oplossingen. Minder op vakantie; maar één auto per gezin; het duurder maken van luxe-consumptie (zoals vliegen); schone energie.

De discussies voor het lezen van het artikel zijn nog wat vrijblijvend. Pas nadat de argumenten gelezen zijn, zijn de deelnemers veel scherper in hun mening. De meeste deelnemers zien in het artikel hun eerdere standpunt bevestigd, slechts een enkeling verandert van mening. Het argument ruimtebeslag en de consequenties voor het landschap komen pas na het lezen van het artikel naar boven. Veel deelnemers schrikken van de hoeveelheid ruimte die nodig is voor het verbouwen van voldoende grondstoffen voor een beperkte bijmenging. Opvallend is dat in alle discussies zowel uitgesproken voorstanders van biobrandstoffen zijn als uitgesproken tegenstanders. Klaarblijkelijk is er niet een sociaal wenselijke keuze. 'Klimaatverandering' als probleem concurreert met 'honger in de wereld' en 'de kap van het oerwoud'. Elke deelnemer heeft daarin een persoonlijke voorkeur. Het belangrijkste verschil tussen de onderwerpen is dat klimaatverandering dichtbij is en inwoners van Nederland aangaat.

Veel deelnemers twijfelen over de positieve gevolgen van biobrandstoffen. Zij vragen zich af of biobrandstoffen wel zo duurzaam zijn. Tegelijkertijd zijn er grote onzekerheden over de negatieve gevolgen. Sommige deelnemers vinden de consequenties van biobrandstoffen wel erg rigoureuus. Zij willen voorlopig doorgaan met het gebruiken van fossiele brandstoffen tot er goede alternatieven zijn. Een enkel panellid suggereert dat de overheid meer onderzoek moet laten verrichten. Verschillende deelnemers suggereren dat het gebruik van biobrandstoffen een tijdelijke oplossing is. In de tussentijd moet gezocht worden naar betere oplossingen. Panelliden noemen verschillende varianten. Het valt op dat veel mensen vooral de suggestie om het OV op biobrandstoffen te laten rijden waarderen. Deze oplossing heeft geen consequenties voor hen zelf.

Ook de volgende alternatieven komen aan de orde: windenergie, zonne-energie (zonnepanelen in de tropen), waterstof. Voor vrijwel elk alternatief komt men met voorbeelden van projecten waarbij nu al gebruik wordt gemaakt van die energiebron. In alle panels is kernenergie als alternatieve energiebron genoemd. Ook vertegenwoordigers van de groep van maatschappijkritische idealisten (de groep die in het verleden tegen kernenergie was) doen deze suggestie.

“Ik zeg niet dat kernenergie het walhalla is, maar als je op de keus komt dat je bossen moet kappen en het klimaat door elkaar gehusseld wordt en er geen begroeiing meer is waar het hoort, doe dan maar kernenergie, mits goed begeleid.”

Als de deelnemers eenmaal een positie voor of tegen biobrandstoffen hebben gekozen, laten ze zich niet makkelijk overtuigen van de goede argumenten van de andere kant. De grote onzekerheid waarmee dit debat gepaard gaat is hiervan de oorzaak.

De consequenties van biobrandstoffen

De deelnemers kregen de vraag om elk drie of vier consequenties van de omschakeling op te schrijven. De belangrijkste consequenties werden plenair besproken. Er werd vooral doorgevraagd op de mate waarin een consequentie acceptabel is of niet.

De genoemde argumenten bevestigen het beeld uit het eerste deel van de bijeenkomst. De panelleden vinden met name de consequenties voor het voedsel (schaarser en duurder) onacceptabel. Ook de kap van oerwoud is voor de meeste mensen onacceptabel. Daarnaast maakt men zich zorgen over zaken als landschapsbederf in Nederland en het ruimtebeslag bij het verbouwen van grondstoffen.

“De provincie Groningen wordt straks net zo saai als de Flevopolder met al die koolzaadvelden.”

Een enkeling wijst op de gevolgen van de pesticiden die nodig zijn voor de productie van gewassen voor biobrandstoffen (deze consequentie stond niet in het artikel). En ook de gevolgen voor de biodiversiteit worden genoemd. Een belangrijke trigger in de discussie is steeds de beperkte omvang van de maatregel (2% bijmenging) en de omvang van de gevolgen (enorm ruimtebeslag en stijging van de voedselprijzen).

Een deel van de aanwezigen vindt de onduidelijkheid over de positieve gevolgen voor het milieu zo relevant dat voor overschakeling op biobrandstoffen eerst goed onderzoek nodig is. Biobrandstoffen zijn voor hen een druppel op de gloeiende plaat bij het terugdringen van de klimaatverandering. Zij verwachten mogelijk meer negatieve gevolgen dan positieve gevolgen.

De deelnemers vinden het moeilijk om een afbakening te vinden. Wanneer is een bijeffect onacceptabel? Hoeveel oerwoud mag er worden gekapt zonder dat het schadelijk is? Hoeveel mag de prijs van voedsel stijgen? Hoeveel mensen mogen er honger leiden?

“Maar waar stel je de grens? Als 2.000 mensen honger hebben, is dat acceptabel? Of 5.000, of 10.000? Er zal altijd wel honger zijn, dus dat is geen reden om voedsel niet te gebruiken voor benzine.”

Eén deelnemer is heel duidelijk in de afweging, geen enkele negatieve consequentie is acceptabel.

“Ik vind het sowieso onacceptabel. Biobrandstoffen mogen alleen maar voordelen hebben, geen nadelen anders hoeft het voor mij niet. Ik zie veel bezwaren, heel Frankrijk volplanten met maïs vind ik bijvoorbeeld al onacceptabel.”

De grootheden van dit soort afwegingen zijn moeilijk te overzien en weinig deelnemers wagen zich aan nuanceringen. Alleen als consequenties dichtbij de eigen situatie komen durven deelnemers stilliger te zijn. Het gaat daarbij vooral om de gevolgen voor de eigen portemonnee, het duurder worden van voedsel en van brandstoffen. Met name de vertegenwoordigers van de conformistische, statusgevoelige burgerij zijn bezorgd over de prijsstijging van voedsel en brandstoffen. De invoering van biobrandstoffen mag niet leiden tot prijsstijging bij voedsel en energie. De twee andere groepen zijn duidelijk minder bezorgd over de financiële consequenties.

De eigen verantwoordelijkheid van burgers

Aan de deelnemers zijn twee dilemma's voorgelegd. Daarmee werd duidelijk in welke mate panelleden zelf bereid zijn om een bijdrage te leveren of in te leveren op luxe.

Dilemma: Vlees of auto

De invoering van biobrandstoffen op grote schaal kan leiden tot schaarste bij andere producten. De consument kan straks kiezen: een week geen auto of een week geen vlees. Wat kiezen de deelnemers?

Een aantal mensen moet dagelijks met de auto. Voor hen is het geen keuze, vlees valt direct af. Een enkeling stelt dat hij of zij zowel terug kan gaan in vleesconsumptie als in mobiliteit. De overige deelnemers verdelen zich bij de keuze vlees of auto in twee kampen. Een deel van de mensen kan zich goed voorstellen om geen vlees te eten bij de maaltijd, zij geven de voorkeur aan de auto. Een ander deel vindt het eten van vlees een verworven recht en wil daarop niet inleveren. Zij zijn bereid om de auto te laten staan.

“Liever een kleiner stukje vlees en toch een beetje auto. Maar als het moet kies ik voor mijn biefstuk. Eten vind ik belangrijker dan een auto, dan maar OV. En vlees op m'n bord vind ik ook belangrijk.”

Daarop is doorgevraagd. Als deelnemers andere keuzes krijgen voorgelegd (zoals verwarming in huis, elektriciteit in huis of een andere keuze voor voedingsmiddelen) verandert een deel van de deelnemers van mening. Dit geeft aan dat energiebehoefte een heel wezenlijke basisbehoefte is en daarop concurreert met de andere basisbehoefte: voedsel. De meeste panelleden zijn bereid om minder gevarieerd en minder luxe te eten als dat betekent dat ze moeten inleveren op energie. Maar niet ten koste van alles en niet iedereen is bereid deze keuze te maken. Een enkeling merkt op dat het vroeger heel gebruikelijk was om maar een keer in de week vlees te eten, het zou niet erg moeten zijn om terug te gaan in vleesconsumptie.

Dilemma: Veluwe of Braziliaans regenwoud

Gewassen voor biobrandstoffen hebben veel ruimte nodig, dat kan in Nederland, maar ook in het buitenland. In Nederland betekent dat er veel natuur (zoals de Veluwe) moet worden omgezet in landbouwgrond, in het buitenland betekent dat er grote stukken oerwoud moeten worden gekapt. Wat heeft de voorkeur van de deelnemers?

Ook voor deze keuze blijkt geen sociaal wenselijk antwoord mogelijk. Verschillende mensen kiezen voor de natuur in Nederland met de redenatie dat er heel veel regenwoud is en een klein beetje minder regenwoud niet zo erg is. Andere deelnemers pleiten juist voor het opofferen van natuur in Nederland. Daarbij zijn twee argumenten doorslaggevend. Regenwouden zijn de longen van de aarde en daar moet je niet aan komen (waarop een deelnemer reageert: “De Veluwe zijn ook longen, die zijn ook nodig.”). Het tweede argument is dat het probleem van Nederland niet op derden moet worden afgewenteld. Een van de deelnemers wijst op het confronterende effect van het weghalen van natuur in Nederland:

“Zo worden Nederlanders zich tenminste bewust van de consequenties van autorijden.”

Natuur in Nederland heeft meerdere functies, waaronder recreatie. Een aantal mensen neigt naar een keuze voor het behoud van de natuur in Nederland. Het Braziliaanse regenwoud is ver weg en veel deelnemers willen het belang van het tropisch regenwoud niet afwegen tegen de mogelijkheden om te recreëren in Nederland. Het argument dat er in Nederland geen ruimte is, komt daarbij op tafel. Maar het onderliggende argument is dat deze deelnemers niet willen inleveren op de mogelijkheid om in het eigen land te recreëren. Een van de deelnemers vertelt dat hij graag op de Veluwe komt. Later in de discussie zegt hij dit:

“Er moet een stukje natuur wijken, of dat in Nederland of in Brazilië is, dat maakt niet uit. Dus waarom niet in Brazilië?”

De eigen bijdrage van consumenten

Consumenten zijn nauwelijks bereid zelf de consequenties te dragen van biobrandstoffen. Ze willen in het beste geval iets inleveren in luxe. Iets minder autorijden, iets minder gevarieerd eten, niet meer elke dag vlees op het bord. Maar de introductie van biobrandstoffen mag niet teveel

gevolgen hebben voor het huidige leefpatroon met het oog op voedsel, mobiliteit en recreatie. Het initiatief voor duurzaamheidsmaatregelen moet vooral bij de overheid liggen.

Stimuleringsmaatregelen van de overheid

Deelnemers kregen een aantal positieve maatregelen voorgelegd om duurzaam gedrag te stimuleren. De voorgestelde methoden:

- Milieuvriendelijkheidslabellen op producten, bij de productie van dit product is gebruik gemaakt van: G = aardoliebenzine, A=biobrandstof zonder kap van oerwoud en met zo min mogelijk nadelen.
- Duurzaamheidsinformatie op voedsel en brandstof, bijvoorbeeld: “om dit stukje vlees te maken is aan grondstof dezelfde hoeveelheid maïs gebruikt waarvan 1 persoon vijf dagen kan eten” of “om deze benzine te produceren is een boom van 300 jaar gekapt”.
- Spaarsysteem: Bij het tanken van biobrandstoffen kan men sparen voor milieuvriendelijke artikelen. Bijvoorbeeld een korting op een milieuvriendelijke wasmachine.

De deelnemers zijn niet zo enthousiast over de voorgestelde maatregelen. De panelleden wijzen het spaarsysteem direct af. Dit leidt volgens de deelnemers alleen maar tot extra gebruik van auto's, een enkeling vindt het een slecht signaal in de richting van de mensen die geen gebruik maken van de auto.

De twee andere maatregelen worden positiever ervaren. Met name het aanbieden van informatie en het confronteren van de consument met de gevolgen van hun keuze lijkt verstandig. De reactie van de deelnemers na het lezen van het artikel eerder op de avond ondersteunt deze conclusie. De meeste deelnemers schrokken van de consequenties van het ruimtegebruik, het ruimteargument kwam dan ook voortdurend terug. Tegelijkertijd twijfelt men aan het consumptiegedrag op de lange termijn. Consumenten zijn toch gewend om volgens vaste patronen te kopen en ook waarschuwingen op pakjes sigaretten lijken nauwelijks te werken. Daarnaast zijn slechts weinig consumenten bereid om meer geld uit te geven voor milieuvriendelijke producten als de minder vriendelijke variant een stuk goedkoper is (met als duidelijk voorbeeld voedsel met het eko-keurmerk). Consumenten zijn bereid om milieuvriendelijk te kiezen, maar dan moet de prijs wel hetzelfde zijn. Zij suggereren dat de overheid duurzame producten moeten subsidiëren.

De belangrijkste suggesties van de panels aan de overheid:

- Zorg voor meer informatie over de duurzaamheid van producten, en blijf dit herhalen. Maak mensen bewust van de gevolgen van de keuze van bepaalde producten.
- Subsidieer duurzame producten.

Zorg dat het vertrouwen van de consument gewonnen wordt. Dit kan deels door zelf het goede voorbeeld te geven. Ook symbolische acties zoals vijf minuten het licht uit worden gewaardeerd.

Alternatieven voor biobrandstoffen

Het was geen vraag aan de panels, maar gedurende de discussies kwamen deelnemers met alternatieven voor biobrandstoffen. Uit de panels kwamen de volgende suggesties:

- Maak meer gebruik van de andere vormen van groene energie zoals het gebruikmaken van wind-, zonne- en waterkracht. En ga door met de ontwikkeling van andere 'schone' energiebronnen als waterstof, kernenergie en kernfusie.
- De auto-industrie loopt achter op de technische mogelijkheden. De ontwikkeling van auto's moet sneller.

“Er is zoveel ontwikkeld dan is het ook wel mogelijk om ook een auto op andere energie te laten rijden.”

- Verschillende deelnemers geven aan bereid te zijn om hun energieconsumptie te beperken.

“Ik ben bereid om dramatisch minder benzine te gebruiken, om de wereld te redden.”

- Besparing van fossiele brandstoffen op andere vlakken (bijvoorbeeld bij elektriciteit) waarborgt dat er voldoende fossiele brandstoffen over zijn voor benzine, overschakeling op biobrandstoffen is dan niet nodig.

- Overheid en bedrijfsleven moeten het goede voorbeeld geven. De auto van de zaak leidt tot extra mobiliteit. In veel overheidsgebouwen staat verlichting dag en nacht aan. Het panel in Den Bosch verwees naar een discussie in de lokale pers. In het nieuwe kantoorgebouw van Essent in Den Bosch staat dag en nacht het licht aan en dat leidt tot veel ophef. In een ander panel werd verwezen naar alle bedrijfsterreinen die 's nachts baden in het licht.
- Het OV moet goedkoper (of gratis) en de organisatie van het OV moet beter.
- De afschaffing van subsidies op energiezuinige apparaten, op de aankoop van zonnepanelen en op groene energie was een verkeerd signaal van de overheid aan de consument.
- Klimaatverandering is een wereldprobleem en de aanpak daarvan kan alleen in combinatie met andere landen.
- De overheid moet sommige zaken (zoals milieuvriendelijke auto's) verplicht stellen.

Observaties

- De deelnemers zijn goed op de hoogte van de discussie. In de meeste panels zijn in korte tijd de belangrijkste argumenten boven tafel gekomen.
- Mensen maken zich zorgen over klimaatverandering. Met name voor de volgende generaties.
- Het onderwerp is heel complex. Veel deelnemers blijven daardoor steken in een overtuiging en zijn niet makkelijk te overtuigen door anderen. Men vindt het moeilijk om een afweging te maken met name bij het bepalen bij welke omvang een consequentie wel acceptabel is. Er lijkt niet een sociaal wenselijke keuze voor of tegen biobrandstoffen te zijn.
- De omvang van de ruimte die nodig is voor het verbouwen van (eerste) generatie biobrandstoffen (zelfs bij een beperkte bijmenging) is voor de meeste mensen schokkend. In alle panels kwamen de panelleden er regelmatig op terug. Het was echter niet het belangrijkste argument om tegen biobrandstoffen te zijn.
- Men is in het algemeen niet overtuigd dat (eerste generatie) biobrandstoffen de oplossing zijn. Daarvoor zijn teveel nadelen en zijn de voordelen onduidelijk. De deelnemers wijzen op de noodzaak om alternatieven te ontwikkelen.
- De deelnemers hebben (niet geheel terecht) een positief beeld van Nederland als voorloper in milieubeleid.
- De panelleden wijzen veel naar overheid. De overheid moet het goede voorbeeld geven en moet met maatregelen komen. Symbolische maatregelen spreken aan.
- Consumenten lijken slechts in beperkte mate bereid te zijn om hun eigen gedrag aan te passen. Men is vaak cynisch over de pogingen van andere consumenten. Het meest haalbaar is dat men iets inlevert op het eten (bijvoorbeeld minder vlees gaat eten) en iets inlevert op het energieverbruik (dus de auto iets vaker laten staan). Naast voedsel en mobiliteit wil men liever niet te veel inleveren op de mogelijkheid om te recreëren. Consumenten willen liever dat anderen (met name overheid, bedrijfsleven en OV) milieuvriendelijker worden.
- Het verschil tussen de verschillende burgergroepen was nauwelijks waarneembaar.

Colofon

Hoofdstukken 1 en 2

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Beleidsdossier: Directie Industrie en Handel

Achtergrondinformatie: Directie Kennis

070 3786868

Hoofdstukken 3 en 4

Schuttelaar & Partners

070 3184444

E-mail: info@schuttelaar.nl

Pers

Directie Voorlichting

Nynke van der Zee: (070) 378 4018

n.vanderzee@minlnv.nl

LNV Consumentenplatform

Directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid

Willem Roeterdink en Eelco Klein (070) 3784453/4131

E-mail: w.roeterdink@minlnv.nl en e.klein@minlnv.nl

Meer informatie over het LNV Consumentenplatform is te vinden op:

www.minlnv.nl/consumentenplatform

Voedsel versus Energie, een dilemma? is een publicatie van het Ministerie van LNV in samenwerking met adviesbureau Schuttelaar & Partners.

Eerder in het LNV Consumentenplatform:

- Jeugd en Natuur (november 2006)
- Voedselverliezen, verspilde moeite? (juni 2006)
- NL voor mensen, Nationale Landschappen in ontwikkeling (maart 2006)
- Diermeel, voer voor discussie (november 2005)
- Dierenwelzijn, willen we dat weten? (juni 2005)
- Platteland, ook voor uw vrije tijd!? (maart 2005)
- Geeft decontaminatie veilig pluimveevlees? (december 2004)
- Natuurlijkheid, waarde voor beleid (juni 2004)
- Voedsel zonder risico: wensen en grenzen (februari 2004)
- Ons voedsel over tien jaar (oktober 2003)
- De prijs van duurzame voedselproductie (juni 2003)
- Vis als het maar verantwoord is! (april 2003)
- Genetische modificatie en voedsel, weet u wat dat is? (november 2002)
- Kiezen voor groenten en fruit (september 2002)
- Waar komt mijn vlees vandaan? (april 2002)